

Recenze článku **Nuclear Challenges and Neglected Lessons of Chernobyl**

Pavel Šremer

Envigogika 19 (1) – Recenze/ Reviews

Publikováno/ Published 18. 4. 2024

<http://dx.doi.org/10.14712/18023061.675>

Článek se zabývá závažnou problematikou ohrožení jaderné bezpečnosti zařízení po okupaci nejprve oblasti Černobylské (v ukrajinštině Čornobylské) jaderné elektrárny (JE) a poté Zápороžské JE, největší jaderné elektrárny v Evropě.

V delším úvodu poukazuje na to, že od protikladu „mírového atomu“, tj. civilních nukleárních zařízení na jedné straně a jaderných zbraní na straně druhé došlo k poznání o provázání jaderných zbraní s nevojenskou, civilní jadernou energetikou (např. výrobou plutonia). Autorka vyjmenovává nejdůležitější složky ničivého účinku „mírového atomu“ v Černobylu po havárii 26. 4. 1986 a zdůrazňuje, že následky Černobylu vedly k růstu protijaderných nálad, na druhé straně však ke konceptu „kultury bezpečnosti“, který definuje, že „bezpečnost zařízení je pro všechny provozovatele nejvyšší prioritou“. Z dědictví sovětské éry, kdy bylo na území Ukrajiny postaveno 17 bloků včetně Černobylská JE (se 4 bloky) autorka vyvozuje, že Ukrajina se tak stala územím s potenciálně vysokým rizikem pro životní prostředí a obyvatelstvo. Následky havárie měly tak závažné důsledky, že dle autorky splňovaly charakterizaci ekocidy. Na Ukrajině pak následovalo období překonávání následků havárie, s cílem, aby se nikdy více taková havárie neopakovala a autorka vyzdvihuje mezinárodní spolupráci, vedoucí k vyhlášení Černobylské radiační a ekologické biosférické rezervace i zakrytí havarovaného bloku sarkofágem.

V další části článku, nazvané Opomíjené lekce z Černobylu je správně poukázáno na nebezpečné chování ruských okupantů v Černobylské JE a uzavřené zóně a snahu ukrajinské obsluhy udržet v chodu zařízení. Správně je také uvedeno, k jak nebezpečné situaci došlo vojenským obsazením Zápороžské JE. Poprvé v historii došlo k útoku na jadernou elektrárnu za provozu, neboť předchozí útoky ve světě byly zaměřené na jaderná zařízení vždy před zahájením provozu, a navíc nedocházelo k uvolnění radioaktivity. Podobně závažným faktem bylo ohrožení vzniklé podminováním blízké hráze Kachyňské vodní elektrárny, k čemuž je citováno prohlášení generálního ředitele Mezinárodní agentury pro atomovou energii (MAAE) z r. 2023. V poslední době bylo prohlášení dokonce aktualizované 23. 3. 2024 a stále potvrzuje nebezpečnou situaci v zabrané Zápороžské JE. Pro jeho závažnost si dovoluji část z prohlášení ocitovat:

Aktualizace 218 – Prohlášení generálního ředitele MAAE k situaci na Ukrajině z 28. března 2024:

So far, we have managed to stabilise the situation but, as we have seen again this past week, nuclear safety and security in Ukraine remains extremely vulnerable. We cannot afford to let our guard down at any time,” he said.

At the ZNPP, Europe’s largest nuclear power plant (NPP), the IAEA experts stationed at the site have continued to hear explosions every day over the past week, at different distances from the plant. Several times, the sounds appeared to come from near the site, presumably from outgoing artillery fire, the experts said. Nearby small arms fire was heard during the night of 22 March, and

again yesterday. In addition, an air raid alarm went off at the site yesterday, delaying the IAEA team's planned visit to the ZNPP's dry spent fuel facility until later in the day...

The IAEA is aware of social media reports and images related to the presence of troops and vehicles inside one of the turbine halls at the ZNPP. The presence of such vehicles in ZNPP turbine halls has been reported in previous updates by the Director General.

Autorka upozorňuje na to, že na základě takových zpráv existuje možnost opakování katastrofy – a to i vzhledem k obsazení JE ruskými vojáky. Líčí zásahy Rusů do provozu objektu Černobylské JE, přičemž byla ohrožena bezpečnost jak personálu, tak vojáků (např. známé vykopání zákopů ruskými vojáky v kontaminovaném Rudém lese).

V části Jaderný terorismus nebo jaderná bezpečnost: co převáží? autorka poukazuje na uplatňování násilí, uvádí příklad Záporožské JE a dalších jaderných zařízení na Ukrajině, kde jsou porušovány základní etické principy zakotvené v mezinárodním humanitárním právu; sem řadí zachování života na Zemi, bezpečnost současných a budoucích generací, nezasahování do provozu nebezpečných objektů atd. Zmiňuje úpravu legálního použití síly v mezinárodním právu a cituje Carlsona (2022), který dokládá, že jsou zakázány akce potenciálně vedoucí k rozsáhlému, dlouhodobému a vážnému poškození přírodního prostředí a způsobující přeshraniční škody neutrálním státům. Z uplatňování násilí v civilních jaderných zařízeních vyvozuje, že takové akce lze kvalifikovat jako terorismus, což pak charakterizuje zvláštní druh této války vedené za účelem psychologického nátlaku, vydírání a vyvolávání chaosu. Podrobněji je rozebrána Mezinárodní úmluva o potlačení aktů jaderného terorismu, která vstoupila v platnost v r. 2007 a jejímiž členy jsou jak Ukrajina, tak Ruská federace (RF). (U nás byla oznámena Sdělením č. 57/2007 Sb. m. s.: *Sdělení Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Mezinárodní úmluvy o potlačování činů jaderného terorismu*). Paradoxně návrh úmluvy vzešel z RF, která ho jako první i ratifikovala, to jí však nebrání, jako ostatně v mnoha jiných případech, porušovat přijaté závazky. Autorka možná mohla zmínit i to, že úmluva není úplně ideální, obsahuje výjimky, článek 4 vylučuje z oblasti působnosti úmluvy činnosti ozbrojených sil během ozbrojeného konfliktu, které se řídí mezinárodním humanitárním právem, a činnosti prováděné ozbrojenými silami státu při výkonu jejich služebních povinností, pokud se řídí jinými normami mezinárodního práva. Nicméně správně poukazuje na to, že kroky Ruska na Ukrajině jsou pokračováním přehlížení jaderného nebezpečí a svědčí o nepřijetí kultury bezpečnosti po Černobylu. Autorka dále poukazuje na publikaci Maerli a kol. (2003), která vyhodnotila, že fyzická ochrana a evidence jaderných materiálů v Rusku nedosahuje stanovených západních standardů. Zdůrazňuje, že ze strany Ruska jde o zanedbání poučení z černobylské havárie. Cituje i další důležitý fakt, zdůrazněný v publikaci Maerli et al. (2003), že i když pravděpodobnost jaderného terorismu je nízká, možná či virtuální míra fyzického zničení, úmrtí a zranění může být tak velká, že potenciál teroristického použití jaderných zařízení, nebo neoprávněného zásahu do jejich činnosti, stojí za vážné rozmyšlení. Ignorování jaderného terorismu je každopádně zjednodušený a nebezpečný přístup. Pro své tvrzení, že vedle možnosti katastrofy a jejích následků nelze vskutku vyloučit zacílený čin jaderného terorismu, nebo následnou havárii vnějším zásahem do provozu zařízení, našla autorka zdůvodnění Nicka Ashdowna (2022) – podle něj, vzhledem ke zničení celých velkých měst na Ukrajině a jinde, se zdá být pochybné, že by Putin, který navíc nevyklučuje použití jaderných zbraní v případě naléhavé potřeby, měl sebemenší morální zábrany učinit to v civilních jaderných zařízeních (odstrašujícím příkladem je, že Rusové již např. podminovali hráz vodní elektrárny Kachovka). Autorka píše o **dvojím terorismu** – to když stát s jadernou zbraní napadá a zasahuje do provozu civilních jaderných zařízení a když vyzbrojuje civilní jadernou infrastrukturu (viz Záporožskou JE) s cílem vydírat Ukrajinu i mezinárodní společenství (vyděračské odstrašování Západu). Taktéž upozorňuje na zneužití obav lidí z RF a jejího terorismu; uvádí citaci poslankyně Evropského parlamentu Violy von Cramonové, že je to nebezpečné chování, otevírající Pandořinu skříňku: jakýkoli jaderný stát si může beztrestně vynucovat od mezinárodního společenství jakékoli ústupky.

Závěrem článku je zopakování, s nímž lze souhlasit, že Černobylská jaderná havárie byla jednou z největších jaderných katastrof a přispěla k přehodnocení úlohy „mírového atomu“, vedla k po-

sílení jaderné bezpečnosti v civilních jaderných zařízeních. Úsilí Ukrajiny a celého světového společenství překonalo negativní důsledky a je poučením z Černobylu. Zajisté platí, že podle post-černobylské bezpečnostní kultury a mezinárodně uznávaných zásad jaderné bezpečnosti spadají aktivity RF týkající se civilních jaderných objektů na Ukrajině pod definici jaderného terorismu. Otázkou však je, zda by výše rozebíraná Mezinárodní úmluva o potlačení aktů jaderného terorismu neměla být dopracována právě na základě zkušeností z Ukrajiny. Jednoznačně lze souhlasit, že jaderný terorismus je i součástí hybridní války a ohrožuje nejen Ukrajinu, ale i Evropu a celý svět.

Apel na nutnost společného úsilí světového společenství, které by mělo vyústit v ukončení vojenských akcí a předání civilních jaderných zařízení pod kontrolu Ukrajiny, by mohl být více rozveden: zajisté by nenulové riziko poškození civilních jaderných zařízení s katastrofálními následky mělo vyžadovat společné úsilí světového společenství, aby došlo k ukončení vojenských akcí a předání civilních jaderných zařízení pod kontrolu Ukrajiny. Otázkou však je, jak toho dosáhnout v rozděleném světě, kde politici mnoha států praktikují krátkozrakou sobeckou politiku získávání výhod jen pro jejich stát. Jaká je představa (nikoli jen utopická) autorky o způsobu dosažení předání civilních jaderných zařízení pod kontrolu Ukrajiny? Nebude potřebný nějaký mezistupeň-např. předání pod kontrolu mezinárodních organizací, nebo má autorka jinou reálnou představu? Je totiž jasné, že přímé předání Ukrajině by Putin nemohl vydávat za své vítězství, předání neutrální mezinárodní organizaci by mohlo pro něj představovat ústupovou cestu.

Kromě argumentace založené na citování západních autorů lze text doplnit o ukrajinské publikace a taktéž ruské. To by pomohlo vyvracení např. různých mýtů pocházejících z ruské propagandy, ale publikovaných od ruských autorů i na naivním Západě – např. fantasmagorie Sergeje V. Jargina:

- The Ukraine Conflict: Ecological and Demographic Aspects, Annals of Ecology and Environmental Science, vol. 6 (1), pp16-22, 2024, Sryahwa Publications-Preprint:
- The war in Ukraine: suggestions and peace initiatives, preprint
- Overestimation of Chernobyl consequences: cui bono?, October 2013, LA Academie Publishing,
- The conflict in Ukraine: Psychopatology and Social aspects, Sept. 1, 2023, Nova Science Publishers Inc.